

Gatteriyaning tuzilishi va o‘ziga xos xususiyatlari

Andijon davlat pedagogika institute tabiiy fanlar fakulteti Biologiya 2-kurs 201-guruh talabasi Masharipova Zohida Mahamadyusuf qizi.

Andijon davlat pedagogika institute tabiiy fanlar fakulteti Biologiya 2-kurs 201-guruh talabasi Odiljonova Muhlisabonu Xayyotbek qizi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada hozirgi vaqtdagi sudralib yuruvchilarning qadimgi vakili hisoblangan gatteriya (tuatara) haqida so‘z boradi. Uning tashqi tuzilishi, o‘ziga xos ajoyib xususiyatlari, tarqalishi, ko‘payishi va rivojlanishi maqolada yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: gatteriya (tuatara), Sphenodon punctatus, tirik qoldiq, parietal ko‘z, chakka yoyi, kopulyativ organ, nog‘ora bo‘shlig‘i, nog‘ora parda.

Abstract: This article talks about tuatara, which is considered the oldest representative of modern reptiles. Its external structure, its unique characteristics, distribution, reproduction and development are explained in the article.

Key words: Tuatara, Sphenodon punctatus, fossil, parietal eye, temporal arch, copulatory organ, tympanic cavity, tympanic membrane. Gatteriya (Sphenodon punctatus) - hozirgi vaqtda yashayotgan eng qadimgi sudralib yuruvchilardan biri hisoblanadi. Gatteriya tashqi ko‘rinishidan yirik kaltakesakga o‘xshaydi, lekin tuzilishining ayrim xususiyatlari bu turning primitiv ekanligidan dalolat beradi.

Gatteriya bundan 165 million yil avval ya‘ni yura davrida paydo bo‘lgan. O‘shandan beri gatteriya sezilarli o‘zgarishlarga duch kelmagan va haqli ravishda tirik fotoalbom deb ataladi. Hozirda u faqat Yangi Zelandiyada tarqalgan. Rangi qizg‘ish-ko‘kimsiz tusda. Uzunligi 50 sm dan 75 sm gacha boradi. Gavdasining usti mayda donador muguz tangachalar bilan qoplangan. Orqa va qorin qismidagi tangachalari nisbatan yirik plastinkalar shaklida bo‘ladi. Ensasining ustidan to dumining uchiga qadar qator o‘rnashgan uchburchak shaklidagi shox plastinkalardan iborat-taroq joylashgan.

Gatteriyaning umurtqasi xuddi baliq va tuban amfibiyalarga o‘xshash amfitsel tipda bo‘lib umurtqa tanalarining orasida xorda bir umrga saqlanib qoladi.

Qorin tomonining terisi ostida qoplag'ich suyaklardan iborat yupqa suyakchalar qator bo'lib o'rinishgan, u qorin qovurg'alari deb ataladi, ya'ni qovurg'alarning yelka bo'limida orqaga qaragan kalta ilmoqsimon o'simtasi bor. Bunday suyakchalar ya'ni o'simtalar qadimgi sudralib yuruvchilarga xos, hozirgi sudralib yuruvchilarda bu belgi faqat timsohlardagina kuzatiladi xolos. Bu narsa qadimgi stegosefallardan nasl qilib olingan.

Katta ko'zlari boshining yon tomonlarida, vertikal yoriq shaklida joylashgan. Bundan tashqari ko'zlarining biroz orqaroq tomonida, teri ostida, o'ziga xos organ- ya'ni parietal ko'zlari yashiringan. Gatteriya parietal ko'zi yorug'likka sezgir hujayralar qatlami va bir turdagi linzalari bo'lgan qabariq shaklidagi organdir. Parietal ko'zning funksiyasi hali to'liq aniqlanmagan. Qanday bo'lmasin, u fotosensitivlikga ega, lekin ehtimol u ko'rish organi bo'lib xizmat qilmaydi, faqat quyosh nurlanishi darajasiga bog'liq bo'lgan yorug'lik darajasini sezadi. Bunday organ hayvonga quyosh nurlariga nisbatan joy va holatni tanlash orqali tana haroratini tartibga solishga yordam beradi. Bu ko'z orqali yosh gatteriyalar ultrabinafsha nurlar orqali D vitaminini oladi, bu ularning tezroq o'sishi va rivojlanishiga yordam beradi, degan gipoteza mavjud.

Gatteriyalarda kopulyativ organi, nog'ora bo'shlig'i va nog'ora pardasi bo'lmaydi. Bosh skeletida ikkita chakka yoyi bor.

Gatteriyaning yoshlik vaqtida tishlari bo'lib, ular jag'ida, tanglayida va dimog'ida joylashgan, yoshi ulg'aygan sari tishlari tamomila yeyilib ketadi, faqat oldingi ikkita tishi hayoti davomida saqlanib qoladi.

Gatteriyaning tabiati va turmush tarzi

Gatteriya- tungi hayot tarzini olib boradigan sudralib yuruvchi. +8 °C dan yuqori bo'lmagan haroratlarda faol harakat qiladi. Gatteriyaning hayotiy jarayonlari sekin. U past past metabolizmga ega, bir nafas taxminan 7 soniya davom etadi va u nafasini bir soat ushlab turishi mumkin. Shuningdek u tovush chiqaradigan noyob sudralib yuruvchi ham hisoblanadi. Gatteriya yashash joylarining tungi sukunatini ko'pincha ularning bo'g'i ovozlarini buzadi. Aytgancha ular yer ostidagi uyalarda, albatros va boshqa ko'plab okean qushlari bilan birga yashaydi, asosan tunda faol. Gatteriyalar kaltakesaklarga qarama-qarshi sekin harakat qilishadi. Ko'payishi bahorda, Janubiy Yarimsharda esa noyabr-dekabr oylarida bo'ladi. O'zlari yashaydigan uyasiga yaqin joyda maxsus uya kovlab 8-12ta, ba'zan 15-17ta tuxum

qo‘yadi. Embriinning rivojlanish davri ancha uzoq davom etadi, ya’ni tuxumdan bola ochishigacha 12-14 oy kerak bo‘ladi.

Vellington universiteti olimlari qiziqarli eksperiment o‘tkazdilar. Ular ulg‘aygan gatteriyalarning chaqaloqlari harorati va jinsi o‘rtasida bog‘liqlik o‘rnatdilar. Inkubatsiya paytida +18daraja haroratda faqat urg‘ochilar va +22 daraja haroratda esa faqat erkaklar tug‘ildi . Optimal ko‘rsatkich +21 daraja harorat edi. Bu harorat bilan ikkala jinsdagi gatteriyalarning teng miqdordagi kuchi tug‘ildi .

Gatteriyalar har xil hasharotlar , o‘rgimchaklar , chuvalchanglar va shilliqurtlar bilan oziqlanadi. Gatteriyalar suvga tushib yotishni yaxshi ko‘radi va suvda yaxshi suzadi. Hozirgi vaqtda gatteriya qonun yo‘li bilan qo‘riqlanishiga qaramasdan tabiatda juda kam uchraydi. 18-20 yilda jinsiy voyaga yetadi, 70 yilgacha yashaydi. Gatteriya jahon qizil kitobiga kiritilgan.

Zohida, [01.12.2023 16:36]

Xulosa

Mutaxassislarning fikricha, gatteriya chaqirish huquqiga ega tirik qoldiq hisoblanadi. Tashqi tomondan ayniqsa , noma’lum iguanalarga o‘xshab ketadi . Orqa tomonida tishli tarog‘i borligi uchun „tuatara” deb nomlanadi . Bu maor tilidan tarjima qilinganda „ tikanli ” degan ma’noni anglatadi. Gatteriya tirik qoldiq bo‘lishidan tashqari bir qancha qiziqarli xususiyatlarga ega. Masalan, u yetakchilik qobilyati bilan ajralib turadi ya’ni faol hayot darajasi -7 °C ni tashkil qiladi. Gatteriya sudralib yuruvchilarning yo‘qolib ketish xavfi ostidagi noyob turidir. Shuning uchun himoya ostida va IUCN Qizil kitobiga kiritilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Internet.www.google.uz ; themeformen.ru
- 2.S. Dadayev ; Q. Saparov „Zoologiya(xordalilar)” : Toshkent „ Iqtisod-Moliya” 2009- yil
3. Internet.www.google.uz ; scribes.ru

Research Science and
Innovation House